

Jørn Loftager

Den politiske offentlighed mellem stat og civilsamfund

Samtidig med, at der i dag er udstrakt enighed om den offentlige mening og den offentlige debat som grundpiller i demokratiet, synes mange aktuelle analyser af den politiske offentlighed at dementere, at der skulle eksistere et »reelt« grundlag for en sådan enighed. Den slags analyser tager sig i mangt og meget ud som gentagelser af Habermas' klassiske teori om offentlighedens strukturförvandling og förfald fra 1962. Imidlertid trænger dette förfaldsbillede på grundlag af de seneste tre årtiers erfaringsdannelser til nogle kraftige korrektioner, der tilsammen synes at godtgøre, at den almindelige bekendelse til påvirkningen af den offentlige mening som krumtap i den politiske proces faktisk ikke hviler på sand.

Indledning

I et kronikindlæg i 1989-sommerens danske venstrefløjdebat om mål og især midler i den politiske kamp har SF's formand Gert Petersen fremhævet: »Vi skal kæmpe med demokratiske og *kun demokratiske* midler. *Det drejer sig om at påvirke den offentlige mening*«. Og efter debatindlæggene i øvrigt at dømme, er det en opfattelse, der er bred enighed om. I det hele taget synes tiden at være præget af en almindelig bekendelse til det liberale demokrati og dets spilleregler. De omsiggribende og utvivlsomt epokegørende demokratiseringsprocesser i Sovjet og Østeuropa hilses velkommen, anslag mod ytringsfriheden (Rushdie-sagen) samt røveri og drab som politiske midler (»den store røverisag«) mødes med skarp afstandtagen, og man væmmes ved og fordømmer nedslagtningen af demokratibevægelsen i Kina. Tilsvarende er det i dag sjældent at støde på for eksempel klassisk-marxistiske vurderinger af det borgerlige demokrati som et skindemokrati, som et ideologisk bedrag, der udgør »den bedste skal om kapitalismen« (Lenin).

Set i lyset af det temmelig mistrøstige billede af en politisk offentlighed i dyb förfald, som Habermas fremstillede i *Strukturwandel der Öffentlichkeit* for snart 30 år siden (1962), tager denne tingenes tilstand sig bemærkelsesværdig ud. Men det samme er også tilfældet i forhold til aktuelt udbredte forestillinger om den offentlige politiks »tilstand« i fjernsynets og forlystelsesindustriens tidsalder. Postmodernister åla Baudrillard påstår, at politikken er forvandlet til et gigantisk skuespil for og med masserne og annoncerer den hidtil kendte politiks død (Baudrillard, 1980), og Postman når i *Fagre nye Tv-verden* frem til, at det er Huxleys og ikke Orwells profeti, der er ved at blive virkeliggjort (jf. Loftager, 1990). Politikkerne er ikke, som Orwell forudså i 1984, blevet bedragere og tyranner i en fangeskabets kultur. I nutidens »Fagre nye verden«,

»er der ikke behov for vagter eller aflåsede porte eller sandhedsministerier. Når et folk lader sig adspredde af ligeegyldigheder, når kulturlivet defineres som en endeløs strøm af underholdningstilbud, når den offentlige samtale foregår på et infantilt niveau, når et folk kort

Jørn Loftager

Den politiske offentlighed mellem stat og civilsamfund

Samtidig med, at der i dag er udstrakt enighed om den offentlige mening og den offentlige debat som grundpiller i demokratiet, synes mange aktuelle analyser af den politiske offentlighed at dementere, at der skulle eksistere et »reelt« grundlag for en sådan enighed. Den slags analyser tager sig i mangt og meget ud som gentagelser af Habermas' klassiske teori om offentlighedens strukturförvandling og förfald fra 1962. Imidlertid trænger dette förfaldsbillede på grundlag af de seneste tre årtiers erfaringsdannelser til nogle kraftige korrektioner, der tilsammen synes at godtgøre, at den almindelige bekendelse til påvirkningen af den offentlige mening som krumtap i den politiske proces faktisk ikke hviler på sand.

Indledning

I et kronikindlæg i 1989-sommerens danske venstrefløjsdebat om mål og især midler i den politiske kamp har SF's formand Gert Petersen fremhævet: »Vi skal kæmpe med demokratiske og *kun demokratiske* midler. *Det drejer sig om at påvirke den offentlige mening*«. Og efter debatindlæggene i øvrigt at dømme, er det en opfattelse, der er bred enighed om. I det hele taget synes tiden at være præget af en almindelig bekendelse til det liberale demokrati og dets spilleregler. De omsiggribende og utvivlsomt epokegørende demokratiseringsprocesser i Sovjet og Østeuropa hilses velkommen, anslag mod ytringsfriheden (Rushdie-sagen) samt røveri og drab som politiske midler (»den store røverisag«) mødes med skarp afstandtagen, og man væmmes ved og fordømmer nedslagtningen af demokratibevægelsen i Kina. Tilsvarende er det i dag sjældent at støde på for eksempel klassisk-marxistiske vurderinger af det borgerlige demokrati som et skindemokrati, som et ideologisk bedrag, der udgør »den bedste skal om kapitalismen« (Lenin).

Set i lyset af det temmelig mistrøstige billede af en politisk offentlighed i dyb förfald, som Habermas fremstillede i *Strukturwandel der Öffentlichkeit* for snart 30 år siden (1962), tager denne tingenes tilstand sig bemærkelsesværdig ud. Men det samme er også tilfældet i forhold til aktuelt udbredte forestillinger om den offentlige politiks »tilstand« i fjernsynets og forlystelsesindustriens tidsalder. Postmodernister åla Baudrillard påstår, at politikken er forvandlet til et gigantisk skuespil for og med masserne og annoncerer den hidtil kendte politiks død (Baudrillard, 1980), og Postman når i *Fagre nye Tv-verden* frem til, at det er Huxleys og ikke Orwells profeti, der er ved at blive virkeliggjort (jf. Loftager, 1990). Politikkerne er ikke, som Orwell forudså i 1984, blevet bedragere og tyranner i en fangeskabets kultur. I nutidens »Fagre nye verden«,

»er der ikke behov for vagter eller aflåsede porte eller sandhedsministerier. Når et folk lader sig adspredde af ligeegyldigheder, når kulturlivet defineres som en endeløs strøm af underholdningstilbud, når den offentlige samtale foregår på et infantilt niveau, når et folk kort

sagt ender med at blive et publikum og deres offentlige affærer til en varietéforestilling, så er der fare på færde, og kulturens endelige forfald står for døren». (Postman, 1985: 197)

På den ene side altså – blandt de politiske aktører – en almindelig udbredt tillid til påvirkningen af den offentlige mening som krumtap og omdrejningspunkt for politiske forandringsbestræbelser. På den anden side teorier og fortællinger om den politiske offentlighed, der synes at opløse grundlaget for denne tillid.

Hvad er rigtigt, og hvad er forkert? Eller med andre ord: Hvordan må den politiske offentlighed aktuelt vurderes? Hvordan tager den sig ud, hvilken betydning og rolle kan den tillægges, og hvilke potentialer går det an at tilskrive den? Relevansen af den slags spørgsmål er let nok at begrunde. Sværere er det at besvare dem, ja, overhovedet at finde ud af, hvordan de lader sig besvare.

I denne artikel, hvor intentionen faktisk er at sætte spørgsmålet om den politiske offentlighed og dens »forfatning« på dagsordenen, har jeg som løsning på metodeproblemet valgt at gå i fodsporene af Habermas' offentlighedsanalyse. For det første på grund af dens forlængst indvundne status som klassiker kombineret med dens sigte, som netop er den kvalitative vurdering af den politiske offentlighed. For det andet, fordi analysen stadig er aktuel i den forstand, at mange af nutidens pessimistiske vurderinger af den politiske offentlighed i slående grad tager sig ud som ekkoer af Habermas' analyse. Men for det tredje også fordi jeg under indtryk af de seneste tre årtiers erfaringsdannelser er overbevist om rimeligheden og relevansen af at fastholde det tema om politikens mulige fornuftiggørelse, der gennemsyrrer Habermas' undersøgelser.

Det vil med andre ord sige, at vurderingen af den politiske offentligheds »tilstand«, eller altså »forfatning«, på det generelle og overordnede plan vil beløbe sig til en vurdering af dens rolle i henseende til politikens rationalisering. Uanset, at jeg naturligvis er bekendt med, at politik og fornuft ofte betragtes som svært umage og eventuelt helt uforenelige størrelser, er det min opfattelse, at det faktisk er meningsfuldt at operere med rationalitetspræntioner inden for politikens område (jf. Loftager, 1987 og 1989). Og endda vil jeg mene, at en afvisning heraf i sidste ende både vil gøre det svært at tage den politiske offentlighed alvorligt og at komme til en afklaret forståelse af ambivalenserne, som de knytter sig til den offentlige mening som bestemmende moment for politiken (jf. nedenfor).

Mere konkret vil jeg diskutere, hvordan analyserne og konklusionerne i *Strukturwandel* tager sig ud nu snart 30 år senere. I argumentationsskitsens form – og andet og mere kan det ikke blive til inden for en artikels rammer – vil jeg søge at godtgøre, at selv om en række af de udviklingstendenser, som Habermas i 1962 bandt sin forfaldshistorie op på, fortsat gør sig gældende, så berettiger de seneste tre årtiers teoretiske såvel som praktiske erfaringsdannelser alligevel til et betydeligt mere optimistisk billede af den politiske offentlighed.

Men før jeg tager fat på diskussionen af forfaldstesens, vil jeg i forlængelse af det indledningsvis anslåede tema – den almindelige bekendelse til det liberale demokrati – gøre opmærksom på, at problemerne og uklarhederne angående forholdet mellem den offentlige mening og den politiske proces ikke først melder sig i de samfundsteoretiske analyser. De er der også forud herfor.

Den offentlige mening som (tvetydig) legitimationskilde

Til trods for, at det som sagt synes ukontroversielt at fremhæve den offentlige mening og påvirkningen heraf som fikspunkt for og i den politiske proces, så er det på ingen måde klart, hvad der udgør fundamentet herfor, ja, hvad dette egentlig vil sige og indebærer. Ganske vist kan sagen i første omgang tage sig tilforladelig og ligetil ud. I hvert fald hvis man vil påkalde sig demokratiet, hvad stort set alle i dag vil. For demokrati betyder folkestyre, altså et styre, hvor suverænitetsudøvelsen kun kan udgå fra folket selv, hvor de for samfundet bindende (politiske) beslutninger er henvist til at hente deres legitimitet i befolkningens vilje. Kender man den offentlige mening, ved man også, hvad der politisk bør gøres, hvad det er legitimt at gøre. Eller gør man?

At sagen selvfølgelig ikke er så enkel, er uden videre oplagt. Ikke alene fordi den offentlige mening er en temmelig ubestemt og mangetydig størrelse, men også fordi det langt fra altid er sådan, at de politiske beslutningstagere føler sig forpligtet til at følge den. Det er en demokratisk dyd at være i overensstemmelse med befolkningens eller »det store flertals« opfattelse, men det er også en dyd ikke at lefle for vælgerne. At angle efter popularitet er lige så ugleset som at gennemføre en politik i modstrid med befolkningens ønsker. Det kan nemlig være udtryk for opportunisme, populisme eller ansvarsforflygtigelse. Den »rigtige« politik er da den – måske – nødvendighedens politik, den, som situationen kræver, og det uanset, om den måtte gå på tværs af, hvad et flertal mener. Men hvad der er opportunisme, og hvad der ikke er, kan være svært at afgøre, blandt andet fordi det undertiden synes som om, politikere søger at gøre sig populære ved »at stå fast« på de upopulære, men »nødvendige« løsninger.

Sådanne ambivalenser er udtryk for, at det demokratiske krav om den offentlige mening som bestemmende moment for politikken kan udmøntes i en række forskellige og eventuelt indbyrdes modstridende fordringer. Én kan indskrænke sig til, at de politiske beslutninger skal tages af folkets valgte repræsentanter og går således på, *hvem* der træffer beslutningerne. Den i praksis politisk relevante offentlige mening er da pr. definition identisk med de demokratisk valgte beslutningstageres mening. Beslutningens legitimitet udspringer direkte af, at de træffes af et flertal af de folkevalgte. Som grundloven siger, er folketingsmedlemmerne alene bundet af deres overbevisning og ikke af forskrifter fra vælgerne. Hvordan denne fordring i praksis nærmere skal indløses, er dog alt andet end klart. Blandt andet giver det ikke sig selv, hvordan det tilhørende princip om lige og almindelig valgret skal operationaliseres, herunder hvilken (forholdstals)valg-måde, der skal benyttes.

En anden fordring kan gå på den politiske beslutnings *indhold*, som skal være i overensstemmelse med, hvad befolkningen eller dens flertal mener om et givet spørgsmål. Her er repræsentantens mandat ikke frit. Det afgørende for en beslutnings legitimitet er overensstemmelsen med vælgernes opfattelse af det pågældende spørgsmål. Følgelig har vælgerne krav både på at få klar besked om kandidaternes politiske intentioner før et valg og på, at valgløfterne holdes. Derfor anses det også for en vigtig opgave for politikerne at holde sig ajour med, hvad der rører sig i befolkningen. Hvad de mange opinionsundersøgelser og meningsmå-

linger i den forbindelse kan og bør bruges til, er omstridt. På det principielle plan synes det ikke at være velset at begrunde ens stillingtagen med henvisning til resultaterne af sådanne undersøgelser. I praksis sker det dog ofte og især i tilfælde, hvor politikernes opfattelse harmonerer med flertallets. Anderledes stiller sagen sig i det tilfælde, hvor befolkningens opfattelse fremgår gennem en folkeafstemning. Således tilkendegivet synes den offentlige mening at have status som definitiv legitimitetsgrund. Selv hvis folkeafstemningen blot har været vejledende, vil næppe nogen folketingsmedlemmer – heller ikke dem, afstemningen er gået imod – gøre forsøg på at forhindre, at resultatet bliver vedtaget som lov.

En tredje fordring, som den offentlige mening som bestemmende instans kan udmøntes i, kan være, at politikerne handler i overensstemmelse med partiernes direktiver og retningslinjer. Bindningen af mandatet sker med partiet som formidler mellem de valgte og vælgerne. Altså: Partiet som organisatorisk instans, gennem hvilken befolkningen har hånd i hanke med de valgte repræsentanter og partierne tilsammen således som manifestation af den offentlige mening. I forlængelse heraf kan nævnes kravet om, at berørte parter og interesser og deres organisationer skal høres, før en beslutning træffes.

Den offentlige mening som legitimitetskilde kan derfor give anledning til en række forskelligartede og til tider indbyrdes modstridende fordringer. Straks man begynder at overveje fænomenet »den offentlige mening« og dens relation til den politiske proces, dukker der et væld af uklarheder, ambivalenser og dilemmaer op, der alt i alt gør spørgsmålet om den politiske offentligheds rolle, opgaver og muligheder til en særdeles intrikat affære. Og det er på den baggrund let nok at søge til tolkninger, der får enhver tiltro til den offentlige mening som et afgørende omdrejningspunkt for den demokratiske politiske proces til at fremstå som én stor illusion. Og endnu lettere er det at afvise alle forestillinger om, at politikken lader sig tilskrive en rationalitet i kraft af en offentlig meningsdannelse, som himmelråbende naive. Ikke desto mindre er dette præcis kernen i den borgerlige offentligheds idé.

Borgerlig offentlighed: Idé og forfald

»Med en borgerlig offentlighed forstås først og fremmest den sfære, hvor privatfolk samles til publikum. Denne offentlighed – som er reglementeret af øvrigheden – gør publikum straks krav på for at bruge den til en konfrontation med de offentlige myndigheder om de almene regler for samkvem i den fundamentalt privatiserede, men offentligt relevante sfære for varesamkvem og samfundsmæssigt arbejde. Mediet for denne konfrontation er ejendommelig og uden historisk fortilfælde: det offentlige ræsonnement«. (Habermas, 1975: 25)

Offentligheden er derfor som offentlighed konstitutivt bundet til det borgerlige samfunds fordobling i stat og samfund. Den udgør koblingen mellem det privatiserede (civil)samfund og staten som offentlig myndighed. Samfundet er blevet afpolitiseret i og med, at dets tvister og interessekonflikter bliver afgjort ved markedsmekanismens magtfri, upolitiske hjælp. Under den fuldkomne konkurrencens betingelser sørger den usynlige hånd for opretholdelsen af en både rationel og magtfri social orden.

Ganske vist er forudsætningen for, at et sådant markedssamfund kan fungere, at der eksisterer en uden for samfundet stående myndighed, der kan tilvejebringe de almene betingelser, som den privatiserede produktion og udveksling af varer hviler på – herunder og ikke mindst et rets- og straffesystem, der kan sikre ejendomsrettens opretholdelse og indgåede kontrakters overholdelse. Men fordi den politiske myndigheds opgaver knytter sig til interesser, som det er muligt at almenføre, taler den ikke længere magtens sprog. Staten står nok over samfundet, men som en instans i hænderne på samfundet selv og altså med offentligheden som formidlende led.

I forlængelse heraf er det centrale i den borgerlige offentligheds idé ikke installationen af en ny form for magt og herredømme, men ophævelsen af herredømme og magt som sådan: »*veritas non auctoritas facit legim*«, som Habermas formulerer det med en omvendning af det Hobbes'ske dictum. Lovens grundlag er ikke længere magten, men sandheden. Ikke som noget forhånds- og eventuelt »ovenfra« givet, men sandheden som den udspringer af det offentlige ræsonnement. Der er ikke som hos Hobbes tale om, at individerne konstruerer samfundet ved at overlade en Leviathan retten til magtudøvelse. Nej,

»Retsstaten – som en borgerlig retsstat – etablerer den politisk fungerende offentlighed som et statsorgan for institutionelt at sikre sammenhængen mellem lov og offentlig mening«.
(Habermas, 1975: 75)

Og det er altså denne sammenhæng eller overensstemmelse med den offentlige mening, forstået som resultatet af den offentlige diskussion, der sikrer lovens rationalitet og dermed legitimitet. For imidlertid at diskussionen i den politiske offentlighed i praksis skal kunne lede frem til en rationel konsensus (»sandheden«) som politikens grundlag, må en række betingelser være opfyldt. Nævnt er allerede, hvordan forestillingen om politikens rationalitetspotentialer forudsætter fraværet af uforenelige særinteresser. Derudover må der dels være lige adgang til offentligheden for alle, således at intet argument på forhånd udelukkes fra at gøre sig gældende, dels må diskussionens deltagere honorere bestemte kvalifikationskrav. De må være i besiddelse af uafhængighed, rationalitet og dannelse. Deltagelsen i det offentlige ræsonnement skulle med Orla Lehmans berømte formulering være forbeholdt »de begavede, de dannede og de formuende«.

I praksis betød dette, at den klassiske borgerlige offentlighed blev indskrænket til at omfatte privatejere, de, der kunne leve af egen ejendom og derfor var økonomisk uafhængige. Dette var selvfølgelig i flagrant modstrid med kravet om almen tilgængelighed, et krav, der ikke kunne dispenseres fra, idet en offentlighed, der ikke er åben (»offen«) for alle, pr. definition ikke udgør en offentlighed.

Dilemmaet søgtes løst gennem en optimistisk tro på, at der ville udvikle sig et samfund af småproducenter, hvor alle efterhånden ville blive privatejere. Offentlighed var garanteret på den måde, at alle ville have lige chancer for opfylde adgangskriterierne (Habermas, 1975: 79-80). På den måde kunne man både blæse og have mel i munden: Samtidig med, at de nye forfatninger refererede og måtte referere til borgere og mennesker slet og ret, var det i virkeligheden kun et lille mindretal (mænd, forstås), der i praksis blev omfattet af de politiske rettigheder.

Fra starten havde idéen om den borgerlige offentlighed derfor en ideologisk karakter. Dette fremhæves af Habermas, der dog samtidig understreger, at den tilføjede var mere end blot ideologi. Modellen var så nær virkeligheden, at den borgerlige klasses interesser kunne identificeres med den almene interesse. Muligheden for, at den offentlige mening kunne fremstå som politikens centrale omdrejningspunkt, var dermed til stede. Med henvisning til den britiske parlamentarismes udvikling hedder det således:

»Ved overgangen til det 19. århundrede var det politiske ræsonnement i hvert fald organiseret så vidt, at det i rollen som permanent kritisk kommentator definitivt havde brudt parlamentets eksklusivitet og udviklet sig til delegaternes officielt beskikkede diskussionspartner. Fox (parlamentsmedlem, min tilføjelse, JL) taler eksplicit til publikum; »They« – subjekterne for »the public opinion« – gælder ikke længere som »strangers«, som man kan udelukke fra forhandlingerne. Parlamentsabsolutismen må skridt for skridt opgive sin suverænitæt. Der snakkes heller ikke længere om »the sense of the people« og slet ikke om »vulgar« eller »common opinion«. »Public opinion« hedder det nu; den dannes i offentlig diskussion efter at publikum gennem opdragelse og oplysning er blevet i stand til at danne sig en begrundet mening; deraf Fox' maxime: »to give the public the means of forming an opinion«.
(Habermas, 1975: 61)

Imidlertid skulle den udelte tiltro til den offentlige mening blive ret kortvarig. Med stemmeretsudvidelserne i 1800-tallet og dermed arbejderklassens begyndende indtog på den statsligt/forfatningsmæssigt reglementerede politiske scene, får offentlighedsidéen sit første grundskud. For dermed dementeres troen på et markedssamfund af småproducenter. Forestillingen om et samfund, hvor interessekonflikterne kan løses og afgøres ved hjælp af den neutrale markedsmekanisme, og hvor politikken med den offentlige diskussion som medium derfor kan nøjes med at tematisere almene interesser, viser sig som en illusion.

I Habermas' tolkning af den offentlige menings ambivalenser, som de blandt andet kommer til udtryk i Tocqueville og Stuart Mills bekymringer over den offentlige mening som også en mulig despotisk eller tyrannisk størrelse, må de netop betragtes som en konsekvens af, at uforligelige interessemodsatninger har manifesteret sig i offentligheden. Fra det oprindelige løfte om magtens afskaffelse gennem politikens fornuftiggørelse, kan offentlighedens opgave herefter kun meget mindre prætentøst fremstå som det at fungere som forum for skabelse af *kompromiser* mellem diverse eksklusive sær- og navnlig klasseinteresser.

Og det er da også dette billede, der totalt har domineret forestillingen om, hvad (liberal) politik er for noget, nemlig en interessernes politik, hvor interesserne institutionelt har manifesteret sig i massepartierne og i øvrigt i et væld af interesseorganisationer. Uanset om interesserne er tolket liberalistisk som udtryk for i sidste ende subjektive præferencer eller marxistisk som afspejlende samfundsstrukturelle modsætninger, giver det ikke længere mening at knytte rationalitetsforventninger til politikken.

På denne baggrund bliver spørgsmålet om den politiske offentligheds forfatning til et spørgsmål om, i hvor høj grad givne interesser faktisk får mulighed for at komme til orde og gøre sig gældende i det politiske system. Kan det offentlige ræsonnement ikke længere prætendere at levere grundlaget for *fornuftige* politi-

ske beslutninger, så kan det stadigvæk tjene som medium for, at givne interesser lader sig artikulere. I en liberalistisk forståelse kan et restringeret begreb om en almeninteresse opretholdes, men kun som dels en interesse identisk med kompromiset, dels en (værdikonsensuel) interesse i at bevare et demokratisk-proceduralt beslutningssystem. Derimod udgør enhver tale om almeninteresse marxistisk set slet og ret en illusion og en illusion med en klar ideologisk funktion.

Men også i forhold til en sådan (nedskrevet) forståelse af den politiske offentligheds potentialer repræsenterer Habermas' billede af offentligheden anno 1962 et graverende forfald. Hvor forfaldets første trin udgøres af almeninteressens forduften i det blå, udgøres det andet trin af det fremvoksende teknokratisk-bureaukratiske og neo-korporatistiske samfunds effektive inddæmning af individers og grupperes autonome artikulations- og deltagelsesmuligheder. Tendentielt er der ikke længere tale om, at politikken har form af interessemediering. I stedet har »systemet« i stigende grad teknokratisk overtaget interessedefineringen.

Den form for fællesinteresse eller værdikonsensus, som det omkring 1960 var så almindeligt at betragte som de uddøende ideologiers afløser, er for Habermas udtryk for den politiske offentligheds sidste krampetrækninger eller endelige strukturforvandling henimod en såkaldt refeudaliseret offentlighed. Den offentlige mening er forvandlet til en ikke-offentlig mening, en mening, der snarere end at udgå fra et diskuterende publikum tilskrives dette udefra.

Forfaldstesens revurderet

De sparsomme forhåbninger, Habermas gør sig i *Strukturwandel* om en fremtidig (begrænset) virkeliggørelse af offentlighedsidéen, knyttes an til muligheden af, at der fortsat vil bestå en pluralitet af organiserede interesser, som såvel i deres indre organisationsstruktur som i deres relationer til staten vil være bundet til offentlighedsprincipperne. Eksistensen af indbyrdes uafhængige og offentligt konkurrerende partier og interesseorganisationer, der internt fungerer demokratisk, samt en presse, som ikke helt har aflagt sin kritiske og oplysende funktion, vil stadigvæk kunne garantere et vist minimum af rationalisering af den sociale og politiske magtudøvelse.

Hvordan må disse forhåbninger vurderes i dag? Det spørgsmål skal diskuteres i det følgende, hvor jeg vil se lidt nærmere på ændringerne i offentlighedens artikulationsstrukturer (partier, interesseorganisationer og massemedier mm.). Hovedtesen er, at selv om de udviklingstendenser, Habermas bandt sin forfaldshistorie (i dens 2. trin) op på, fortsat gør sig gældende, så kan der dels spores andre og modgående tendenser. Dels lader nogle af de udviklingstræk, som i Habermas' tolkning støtter forfaldskarakteristikken, sig anskue anderledes og mere positivt – endda også betragtet i forhold til den klassiske offentlighedsidé. Og jeg skal da i forlængelse heraf afslutningsvis tage spørgsmålet om sær- og almeninteresser op til overvejelse.

De politiske partier

Hvad angår de politiske partier, synes udviklingen at have gjort forhåbningerne til skamme. I hvert fald er det almindeligt at tegne billedet af partierne gråt i gråt.

Også i politologien, hvor »the decline of party« med et korresponderende »decline of parliament« længe har hørt til den mere ukontroversielle og sikre del af disciplinens indsigter. Til dette »decline« hører et fortsat faldende medlemstal, et dalende aktivitetsniveau blandt de menige medlemmer, et svindende antal kernelvælgere samt – i speciel relation til Habermas' forhåbninger – en bureaukratisering af partiorganisationerne; desuden en klar tendens til prioritering af politikens fremtoning og indpakning (politikens »æstetisering«), fokuseringen på specielt ledernes medietække, den finansielle binding til staten (partistøtten) og endelig partiernes »catch-all« præg, deres typisk bredt favnende appel med henblik på at maksimere stemmeandelen og deres dermed svindende ideologiske særpræg (jf. *Politica*, 1989; Lawson and Merkl, 1988).

Således kan ingen være i tvivl om, at det ikke står for godt til med den folkelige deltagelse i partierne. Men er det nu nødvendigvis så galt set i relation til spørgsmålet om den politiske offentlighed og dens kvalitet og vitalitet? Det er det naturligvis, såfremt og i den udstrækning den offentlige politiske meningsdannelse er henvist til partiernes interne offentligheder. I så fald er partiernes professionalisering, bureaukratisering, medlemstab etc. graverende. Men gør en sådan henvisning sig faktisk gældende? Det mener jeg ikke. Tværtimod har udviklingen vist, at de eksisterende partier *ikke* har haft monopol på at definere politikens indhold. I ikke ringe udstrækning har diverse folkelige initiativer og nye sociale bevægelser været med til at fastlægge den politiske dagsorden.

Hvorfor har køns- og ligestillingsproblematikken gjort sig så stærkt gældende? Hvorfor er der ikke indført kernekraft i Danmark? Hvorfor er miljøspørgsmål kommet i forgrunden af den politiske debat? Hvorfor dannede der sig et »alternativt flertal« i udenrigs- og forsvarspolitikken? Hvorfor er nye, såkaldte »post-materielle« værdier (Inglehart, 1977) begyndt at gøre de materielle værdier rangen stridig? Rækken af sådanne spørgsmål kunne fortsættes, og i alle tilfælde vil svaret være, at det ikke i første række kan tilskrives politisk aktivitet inden for de etablerede politiske partier.

I stedet er der tale om, at andre former for deltagelse i stor udstrækning har præget den politiske scene (jf. Gundelach, 1980 og 1988; Svensson og Togeby, 1986, Togeby, 1989a). Og for mig at se er det hævet over enhver tvivl, at denne politiske indflydelse ikke mindst er foregået via påvirkning af den offentlige mening. Altså et klart indicium på, at den politiske offentlighed faktisk har vist sig at fungere – hvorfor det også forekommer dybt ironisk, når »græsrodsteoretikere« har afsværgt det eksisterende demokrati som et forstenet demokrati ude af stand til at opfange nye strømninger.

Det betyder imidlertid ikke, at partierne har udspillet deres rolle, for den nye politiks praktiske gennemslag er foregået med partierne som vigtige medier. Men det betyder, at deres rolle er blevet ændret. Deres monopolagtige rolle for artikuleringen og mobiliseringen af interesser er blevet brudt, og de er blevet henvist til at orientere sig efter en offentlig meningsdannelse, som de ikke længere selv sætter rammerne for og kontrollerer.

Om det på lidt længere sigt vil betyde, at partierne i de nu kendte former vil gå i opløsning, kan man kun gisne om. Som det fremgår af Uffe Østergårds artikel

i dette nummer af *Politica*, forudser Leif Lewin, at det vil ske. Og i min argumentations sammenhæng er det naturligvis interessant, når Lewin tolker dette som udtryk for et demokratisk frem- snarere end tilbageskridt.

Der tegner sig med andre ord en klar tendens i retning af et mere direkte forhold mellem de politiske myndigheder og borgerne (jf. Goul Andersen, 1989). Og det kan man begræde, hvis man som præmis antager det interessebaserede masseparti som en betingelse for offentlighedsprincippernes udfoldelsesmuligheder. Men i forhold til den klassiske idé om den politiske offentlighed, må denne udvikling snarere hilses velkommen, for denne idé levner præcis ikke plads til denne partitype.

Interesseorganisationernes rolle: pluralisme eller neo-korporatisme?

Med hensyn til interesseorganisationerne som medierende og artikulerende strukturer mellem befolkningen og de politiske myndigheder kan Habermas' forhåbninger i 1962 siges at knytte sig til den mulige fremtidige gyldighed af det billede af interesseorganisationerne i relation til det politiske system, der fremgik af den såkaldte pluralistiske pressionsgruppemodell. Imidlertid tabte denne modell i løbet af 1970'erne afgørende terræn til (neo)korporatismemodellen, der på afgørende punkter står antitetisk til pluralismeopfattelsen (Cawson, 1986). Således beskriver korporatismeteorien ikke organisationerne som stående uden for og adskilt fra staten. Tværtimod er det en grundlæggende pointe, at der i stigende grad er sket en integration eller sammensmeltning mellem stat og organisationer. Endvidere afvises forestillingen om en (fuldstændig) konkurrence mellem et mangefold af organisationer.

I stedet hævdes, at der typisk er tale om, at enkelte organisationer har monopol på at varetage bestemte interesser over for staten. Monopolet ytrer sig i, at organisationerne har en fast og institutionaliseret – eventuelt lovfæstet – adgang til beslutningsprocesserne. Ofte indgår de som en integreret del af beslutningsstrukturen, ligesom de ikke sjældent og nogle gange selvstændigt tager del i implementeringen og administrationen af lovgivningen. De fungerer med andre ord også på systemets output-side. Til gengæld for den kontinuerlige sikring af interessevaretagelsen er organisationerne så med til at legitimere de politiske beslutninger over for medlemmerne. Organisationerne er altså ikke blot instrumenter til varetagelse af borgernes interesser over for staten, men udgør også et kontrol- og styringsmiddel for staten over for borgerne.

Men efter i en årrække at have haft megen vind i sejlene (Heisler and Kvavik, 1974), er korporatismemodellens gyldighed forlængst blevet problematiseret (Olsen m.fl., 1982). Der er henvist til fremkomsten af andre og nye deltagelsesformer og nye politiske aktører (jf. ovenfor), som bedre lader sig beskrive ud fra pluralismemodellen, og til, at det korporatistiske billede af den politiske beslutningsproces, som noget der foregår i magtens lukkede fora, og som besidder en høj grad af stabilitet i kraft af, at alle væsentlige interesser tilgodeses – at dette billede bliver stadigt sværere at få til at harmonere med den politiske virkelighed.

I forlængelse heraf er der god grund til alvorligt at problematisere »decline-of-parliament«-tesen om, at den udøvende magt (det bureaukratisk-administra-

tive kompleks inclusive) dominerer parlamentet. Snarere kan erfaringerne fra specielt dansk politik foranledige, at spørgsmålet rejses, hvem der egentlig regerer: regeringen eller oppositionen (jf. Damgaard and Svensson, 1989).

Pressen og massemedierne

Pressen og massemedierne udgør naturligvis et helt centralt sted og medium for dannelsen af den offentlige mening. Hvordan må den politiske offentligheds forfatning bedømmes på grundlag af udviklingen inden for dette felt?

Også her kan det i første omgang synes nærliggende at anlægge en pessimistisk vurdering, der gør alle forhåbninger på vegne af offentlighedsidéen til skamme. På den ene side har den skrevne presse i stigende grad dels mistet den partimæssige tilknytning. Dels fylder det politiske stof stadigt mindre i forhold til underholdningsstoffet, og behandlingen af det synes i stigende grad at ske netop med sigte på dets underholdningsmæssige appeller. Firebladssystemet er en saga blot. Det synes ikke at være den politiske interesse og et politisk engagement, men snarere præmiestørrelserne i bingospillene, der afgør køb og brug af aviser.

På den anden side har de elektroniske massemedier tiltaget sig en dominerende rolle. Den aktive politiske deltagelse i vælgerforeningerne og de fire- eller femkantede vælgermøder i forsamlingshusene er blevet afløst af det passive konsum af politikken, som den fra lænestolen kan iagttages på tv-skærmen. Og bliver forestillingen – på trods af politikernes ihærdige anstrengelser for at leve op til deres PR-underviseres anvisninger – for kedelig, ligger kanalvælgeren altid inden for rækkevidde.

At massemedierne i en vis udstrækning dog har formået at holde den politiske interesse fangen, viser den fortsat høje valgdeltagelse. I lyset af offentlighedsteorien er det dog nok så vigtigt at hæfte sig ved den påvirkning af vælgernes adfærd, der udgår fra massemedierne og specielt tv. Når Habermas taler om den »ikke-offentlige« mening, henvises netop til disse mediers strukturelt definerede énvejskommunikation. Det er medierne, der både sætter dagsordenen og afgør behandlingen af dens punkter. Da tillige mange undersøgelser mener at kunne dokumentere, at vælgernes viden om samfundsforhold og politiske spørgsmål er stærkt begrænset, er der heller ikke grundlag for en forestilling om, at de »tavst« indgår i en kvalificeret diskussion med de synspunkter, de repræsenteres for i medierne. I stedet for at være argumentproducerende er publikum blevet nyhedskonsumerende.

Således beskrevet er det let at fastholde pessimismen (jf. Postman, 1985). Imidlertid finder jeg, at der også her er grund til en betydeligt mere nuanceret vurdering.

I henhold til McQuails standardværk om massekommunikationsteori er det således i høj grad tvivlsomt, om massemedierne korrekt lader sig beskrive som de store manipulationsdyr i åbenbaringen (McQuail, 1987). Dernæst og frem for alt har det jo faktisk vist sig muligt via medierne at få bragt endog meget væsentlige samfundsproblemer til offentlig politisk debat – herunder spørgsmålet om mediernes påvirkninger! – hvilket for mig at se gør det til oplagt vrøvl at tale om den politiske diskussions bortdøen (jf. Loftager, 1990).

I øvrigt er det selvsagt forbundet med betydelige vanskeligheder at vurdere – for ikke at sige måle – kvaliteten af massemediernes rolle i og for den offentlige politiske debat og meningsdannelse. Min egen udokumenterbare fornemmelse er, at niveauet generelt betragtet snarere er højnet end dalet. I den forbindelse, og i forlængelse af argumentationen vedrørende de politiske partier, kunne man måske optimistisk fremsætte den hypotese, at pressens tab af partipolitisk tilhørsforhold har betydet en kvalitativ styrkelse og ikke en svækkelse af behandlingen af det politiske stof. Eksemplet »*Aktuelts* frigørelse« kan eventuelt indicere, at en sådan hypotese vil kunne bekræftes.

Og at underholdningstilbuddene, som de gennem et utal af kanaler vælter frem, endnu ikke har formået at kvæle interessen for udsendelser af oplysende, orienterende og debatterende art, fremgår klart af de løbende seerundersøgelser. Faktisk er det en meget stor del af befolkningen, som hver aften trofast lukker op for *Tv-avisen* eller *Nyhederne*.

Opinionsundersøgelserne

I mediernes behandling af det politiske er alskens opinionsundersøgelser i de senere år kommet til at indtage en stadig vigtigere rolle. Meningsmålinger er åbenbart godt stof for pressen, men er de det også for offentlighedsidéen? Med andre ord: Hvordan må denne tendens vurderes i forhold til forfaldsteorien? Svaret synes næsten at give sig selv. I og med at sådanne undersøgelser identificerer den offentlige mening med empirisk aflæste uforpligtende attituder, er den pr. definition afklædt sin karakter af at være *offentlig* mening. Snarere end at være resultatet af publikums offentlige ræsonnement, der orienterer sig mod det politiske herredømme, er en sådan offentlig mening at betragte som potentiel genstand for udøvelse af statslige herredømme- og forvaltningsfunktioner.

Også hvad angår opinionsundersøgelserne finder jeg imidlertid grund til at problematisere det dystert malede billede. I hvert fald fortjener de og deres rolle vis-à-vis den offentlige mening og meningsdannelse en grundigere behandling, end hvad man ofte præsenteres for, når de bliver fejlet af bordet som slet og ret »trash« (Andersen, 1989; Larsen, 1985). Grundlæggende er jeg naturligvis enig i, at den offentlige mening så at sige taber sin mening, såfremt den reduceres til resultaterne af sådanne undersøgelser. Og derfor er også forestillingen om det såkaldte tryknapdemokrati, eller på engelsk: »participatory electronic democracy« (jf. Lyon, 1988) dybt problematisk.

Når jeg alligevel ikke mener, at de på forhånd kan fraskrives ethvert demokratisk rationale, skyldes det især den mulige, positive rolle, de kan spille som led i den politiske debat. De kan være med til at sætte spørgsmål på dagsordenen, ligesom de kan foranledige, at konventionelle begrundelser for bestemte politiske synspunkter tages op til fornyet overvejelse. Også uanset at alle og enhver ved, at undersøgelsesresultater i ikke ringe udstrækning kan være foruddiskonteret af den måde, spørgsmålene formuleres på. Eller måske netop også undertiden i kraft heraf. I hvert fald er der eksempler på, at selve den offentlige (!) diskussion af rimeligheden af denne eller hin spørgsmålsformulering i sig selv kan bidrage til den mere alsidige belysning af et givet politisk problem.

Desuden kan man heller ikke afvise, at der kan være situationer, hvor svarene på bestemte typer spørgsmål må betragtes som noget, der i det mindste tilnærmelsesvis faktisk fortjener betegnelsen *offentlig* mening. Jeg tænker på situationer, hvor en grundig forudgående offentlig debat er mundet ud i relativt klare afgørelsesalternativer. I hvert fald: Såfremt man også i et sådant tilfælde blankt vil afvise at tage »folkets røst« alvorligt, er det for mig vanskeligt at se, hvorfor og hvordan resultater af folkeafstemninger kan tages alvorligt – også selv om folkeafstemningens selvfølgelig mere forpligtende karakter medtænkes.

Valgdeltagelse og stemmeafgivning

Det giver sig selv, at omfanget af befolkningens deltagelse i valg af styrende organer og folkeafstemninger udgør en meget væsentlig dimension af spørgsmålet om offentlighedens forfatning. Og på dette punkt er der vel næppe grund til de store beklagelser. Men af væsentlig interesse er også stemmeafgivningens nærmere karakter og determinanter. Forudsætningen for at realisere offentlighedsidéen, som Habermas skildrer den, er som nævnt en befolkning af oplyste og dannede individer. Betingelsen for, at det offentlige ræsonnement kan rationalisere politikken, er ikke blot, at alle har adgang og benytter sig af denne adgang, men også tilstedeværelsen af et vist og ensartet dannelses- og oplysningsniveau. Stuart Mills betænkeligheder ved og frygt for den offentlige mening begrundedes således eksplicit med henvisning til den store hobs manglende oplysning.

I denne sammenhæng er nyere teorier om såkaldt retrospektive stemmeafgivning af interesse (Fiorina, 1981). Det er de, fordi de synes at dementere tidligere tiders udbredte billede af vælgerne som »dumme«, som værende ude af stand til at danne sig konsistente opfattelser af politik og samfundsanliggender som grundlag for en »rationel« stemmeafgivning. Hvad angår evnen til at kunne bedømme *resultaterne* af partiernes førte politik, finder Peter Nannestad således at kunne dokumentere et billede af de danske vælgere som nok så rationelle (Nannestad, 1989a, 1989b).

Og mens den tydelige udvikling i retning af større vælgervandringer mellem partierne er blevet tolket som udtryk for vælgernes »troløshed« og eventuelt også deres påvirkelighed af diverse tilfældigheder og »kaniner«, så når Nannestad frem til, at det snarere er partierne, som er troløse. Bevæger partierne sig, kan de ikke uden videre regne med, at vælgerne følger med. Den affektivt betingede partiidentifikation synes klart på retur, og det er der naturligvis på vegne af offentlighedsidéen ikke grund til at beklage.

Men dernæst relaterer graden af politisk relevant oplysning sig ikke alene til den politiske deltagelse som valgdeltagelse. Omfanget af alle mulige andre former for politisk deltagelse korrelerer med og vidner om et stigende (ud)dannelsesniveau (jf. Svensson og Togeby, 1986). Og i den forbindelse er det naturligvis ikke mindst værd at være opmærksom på den mindskede kønsbestemte skævhed, både hvad angår politisk interesse og politisk deltagelse (jf. Togeby, 1989b). På den baggrund går det måske an at formode, at *modet* til offentligt at betjene sig af sin egen forstand – oplysningens devise, ifølge Kant – som grundlag for at tage del i politikken er blevet mere, snarere end mindre, udtalt.

Under alle omstændigheder: Selv om de tendenser, der ifølge Habermas betinger forfaldet i offentlighedens artikulationsstrukturer i en række henseender fortsat gør sig gældende, så kan der dels opspores andre og modsat rettede tendenser, dels argumenteres for, at visse af de udviklingstræk, der i Habermas' tolkning betinger forfaldet, så at sige skal have skiftet fortegn.

Afsluttende bemærkninger: Almeninteressernes genkomst?

Som det skulle være fremgået, så beror den anderledes vurdering af konsekvenserne for den politiske offentlighed af forandringerne i den offentlige meningsartikulationsstrukturer ikke mindst på en helt anden bedømmelse af opløsningen af politikken binding til bestemte, distinkte og forhåndsgivne (sær)interesser.

Og dermed vedrører diskussionen og problematiseringen ikke blot det, jeg ovenfor omtalte som det andet trin i forfaldsprocessen, men også det første og nok så grundlæggende trin, som jo bestod i undermineringen af troen på tilstedeværelsen af almene interesser som fundament for politikken rationalisering gennem den offentlige diskussion. Så vidt jeg kan se, er der da også i dag grund til at vurdere interesseproblematikken væsentlig anderledes i forhold til behandlingen i *Strukturwandel*. Ikke mindst i lyset af de samfundsteoretiske indsigter og erkendelser, der er indvundet, og som på deres side afspejler reale samfundsmæssige og politiske udviklingstendenser.

Der tænkes her i særdeleshed på det markante opbrud, der i 1980'erne er sket inden for den marxistiske teori, hvor netop opgøret med dens klasse- og interesse-reduktionisme har stået i forgrunden. Og uanset at Habermas aldrig – heller ikke i offentlighedsanalysen – har kunnet placeres inden for en klassisk marxistisk position – tværtimod var han og specielt offentlighedsteorien i 1970'erne en yndet skydeskive for marxisters kritik (jf. for eksempel Sørensen, 1975) – så er der på den anden side set tale om, at der, hvad angår synet på de modstående og uforligelige interesser i det kapitalistiske samfund, foreligger en grundlæggende overensstemmelse med den marxistiske samfundsbeskrivelse. Og derfor må også omtalte opbrud med nødvendighed få konsekvenser for offentlighedsanalysen.

Med henvisning til det moderne samfunds komplekse og heterogene interessekonstellationer og konfliktmønstre er fremhævet, hvordan en fortsat hævde af de kapitalistisk definerede klasse modsætninger som *de* grundlæggende, bliver stadig mere utroværdig. Og i sammenhæng hermed gøres radikalt op med forståelsen af det borgerlige demokrati som et blot og bart skalkeskjul for kapitalens herredømme og dermed som et illusorisk demokrati (jf. for eksempel Pierson, 1986; Lefort, 1988; Bowles and Gintis, 1986).

Afvisningen af den marxistiske klasse- og interessekonfliktmodel er dog typisk ikke ledsaget af en konsensusmodel, der påstår tilstedeværelsen af almene interesser. Tværtimod er konfliktperspektivet bevaret og undertreget, hvilket udmønter sig i en stærk afstandtagen fra enhver harmoniforestilling om socialismen (jf. den neo-gramscianske opfattelse, som den er præsenteret i dette nummer i Jacob Torfings artikel). Imidlertid er det spørgsmål, der står tilbage, om det alligevel – også selv om en konsensusmodel afvises – skulle være muligt at give mening til et begreb om almeninteresser.

Det mener jeg selv. Og grunden er, at de nye interesser og interessekonflikter, der har manifesteret sig på den politiske scene typisk ikke lader sig forstå som eksklusive særinteresser. For at gøre en lang historie kort skal jeg her nøjes med at pege på (den senere) Habermas' egen samtidsdiagnose, der i allerhøjeste grad sætter interesseproblematikken i et andet perspektiv end det, der findes i offentlighedsanalysen. Lidt firkantet spurgt: Af hvilken art er interessen for at bremse systemernes fortsatte kolonisering af livsverdenen? Svaret kan vist kun være, at der her er tale om en almen- snarere end en særinteresse. Og Habermas' pointe er jo præcis, at klassekonflikten på grund af dens institutionalisering er blevet »overdetermineret« af denne kolonisering.

Men i øvrigt er det ikke nødvendigt at ty til abstrakt formulerede samfundsteorier for at finde ud af, at tiden er præget af problemer, hvis løsning ikke alene involverer varetagelse af særinteresser. Lad mig blot som eksempel pege på interessen for bevarelsen af et ydre miljø, det vil være muligt at overleve i. Det skal imidlertid på den anden side ikke forstås derhen, at jeg vil argumentere for tilstedeværelsen af *per se* privilegerede fællesinteresser – heller ikke denne – som den fornuftige politik automatisk kan udledes fra. Der går ingen vej tilbage til troen på muligheden af et arkimedisk punkt, som politikken kan begrunde sin fornuft med henvisning til. Der vil altid være interessekonflikter. Men – og det er afgørende – interesserne lader sig ikke tilordne bestemte, strukturelt og forud for den politiske proces afgrænsede grupper, klasser eller aktører. Almeninteressen og den korresponderende »fornuftige« politik vil altid være konkret, situationsspecifikt bestemt. Den lader sig ikke formulere forud for, men kun som moment i den offentlige diskussion.

At det også er berettiget at operere med et begreb om almeninteresser, når det gælder den empiriske forklaring af den politiske adfærd, argumenterer Leif Lewin for i *Det gemensamma Bästa* (Lewin, 1988). Lewins diskussionspartner og -modstander er især Public Choice-teorierne, der som bekendt arbejder ud fra den fundamentale præmis, at mennesket, ikke blot i økonomien, men også i politikken, hvor det gælder de fælles beslutninger, handler grundlæggende egoistisk og rationelt nyttemaksimerende. Og konklusionen er, at disse teorier empirisk er meget svagt underbyggede. Blandt andet viser det sig, at vælgerne i højere grad handler sociotropisk – ud fra hensynet til det fælles bedste – end egoistisk, styret af den snævre egeninteresse.

Sammenfattende finder jeg det rimeligt at konkludere, at der i lyset af den forløbne periodes indvundne erfaringer er god grund til revidere Habermas forfaldsteori om offentligheden, og at der derfor også er basis for et opgør med dens aktuelle ekkoer. Og følgelig kan tillige konkluderes, at tidens almindelige enighed om påvirkningen af den offentlige mening som vejen til forandringer hviler på et ganske solidt fundament.

Det betyder på den anden side – og vel at mærke – *ikke*, at jeg vil påstå, at offentlighedsidéen i dens klasiske udformning er blevet realiseret. Dels fordi nogle af forfaldstendenserne fortsat gør sig gældende. Dels fordi offentlighedsidéen som kritisk standard trænger til revision. Det gælder i særdeleshed dens realiseringsbetingelser, som beskrevet hos Habermas. Frem for alt er og bliver det umu-

ligt at operere med den form for adskillelse mellem stat og samfund, som var en hovedforudsætning for, at det offentlige ræsonnement kunne føre til en fornuftiggørelse af politikken, med mindre man da vælger at drømme sig frem (eller tilbage) til en ikke-industriell overskuelighed. Det selvregulerede civilsamfund kommer ikke igen. I forlængelse heraf er politikken blevet en så kompliceret affære, at et rigoristisk og absolut krav om lighed med hensyn til både oplysning og deltagelse må afvises som både urealistisk og næppe heller ønskværdigt.

Endvidere må som antydning (almen)interessebegrebet og i snæver sammenhæng hermed rationalitetsbegrebet reformuleres. Forestillingen om substantielt og forhåndsgivne almene interesser som betingelse for, at det offentlige ræsonnement kan rationalisere politikken, må opgives til fordel for en historisk konkret og situationsspecifik bestemmelse af den almene interesse og politikens rationalitet.

Endelig: Når jeg gør mig til talsmand for en mere optimistisk opfattelse af den politiske offentlighed, har jeg dermed ikke til hensigt at skønsmale politikens rolle og placering i samfundet i det hele taget. Jeg er på ingen måde fremmed for den gennemgående tendens i nyere samfundsteori til at tilskrive dele af det moderne samfunds problemer politikken selv – og det gælder interessant nok både samfundsteori af liberalistisk og af »kritisk« tilsnit.

Kort og jævnt sagt går kritikken på, at politikken er kommet til at fylde for meget. Problemerne hænger sammen med, at staten er trådt regulerende, styrende og organiserende ind på stadigt flere og nye områder. Og i denne sammenhæng er det naturligvis nærliggende at henvise til Habermas' kritiske samtidssdiagnose, der som noget helt centralt fokuserer på, hvordan politikken som del af systemverdenen i stigende grad har bredt sig ind over livsverdenen (det civile samfund). Der er sket en kolonisering, hvorved en instrumentel systemisk rationalitet har bemægtiget sig sociale felter og aktiviteter, som ifølge deres natur burde være reguleret af en kommunikativ rationalitet. Resultatet er uundgåelige socialpatologiske følgevirkninger (Habermas, 1981).

Men den type diagnose lader sig sagtens forene med det fremstillede billede af offentligheden. Det, kritikken nemlig retter sig imod, er politikken som systemfænomen og ikke som livsverdensfænomen. Det er således helt afgørende at skelne mellem politikens systemiske aspekter, som de kan være knyttet til statens rolle som organisator af det sociale liv, og politikken i dens tilblivelsesfase.

Blandt mange andre har Habermas i sin kritiske analyse gjort opmærksom på, at ikke alt er og skal være »politisk«, dvs. styret af staten og dermed i sidste ende underlagt magtens medium. Men hvad der bør være politisk organiseret og reguleret – hvilken udformning »fordoblingen« i stat og samfund konkret skal have – er altid et politisk spørgsmål og et politisk spørgsmål, der i et demokrati må finde sit svar i den diskuterende politiske offentlighed.

Og selve det, at problemerne vedrørende den (vildt)voksende stat i dag er kommet i forgrunden af den politiske diskussion som problemer, der kræver nytænkning og formulering af alternative udviklingsstrategier, er for mig at se i sig selv et godt vidnesbyrd om, at den politiske offentlighed ikke har det så dårligt endda.

Litteratur

- Andersen, Johannes (1989). *Politiske Forstyrrelser*, AUC.
- Baudrillard, Jean (1980). »The Implosion of Meaning in the Media and the Implosion of the Social in the Masses« i Kathleen Woodward (ed.), *The Myths of Information: Technology and Postindustrial Culture*, London: Routledge and Kegan Paul.
- Bowles, S. and H. Gintis (1986). *Democracy and Capitalism*, Oxford: Polity Press.
- Cawson, Alan (1986). *Corporatism and Political Theory*, Oxford: Basil Blackwell.
- Damgaard, Erik and Palle Svensson (1989). »Who Governs? Parties and policies in Denmark«, *European Journal of Political Research*, vol. 17, pp. 731-745.
- Fiorina, Morris P. (1981). *Retrospective Voting in American National Elections*, Yale: Yale University Press.
- Goul Andersen, J. (1989). »De politiske ændringer – en politologisk synsvinkel«, *NYT*, nr. 12, pp. 7-13.
- Gundelach, Peter (1980). *Græsrodder er seje!*, Århus: Politica.
- Gundelach, Peter (1988). *Sociale bevægelser og samfundsændringer*, Århus: Politica.
- Habermas, Jürgen (1962). *Strukturwandel der Öffentlichkeit*, Herman Luchterland Verlag.
- Habermas, Jürgen (1975). *Borgerlig Offentlighed*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Habermas, Jürgen (1981). *Theorie des kommunikativen Handelns*, Frankfurt/Main: Suhrkamp Verlag.
- Heisler, Martin O. and Kvavik, Robert B. (1974). »Patterns of European Politics: The 'European Polity' Model«, pp. 27-89 i Martin O. Heisler (ed.), *Politics in Europe: Structures and Processes in some Postindustrial Democracies*, New York: David McKay.
- Inglehart, R.D. (1977). *The Silent Revolution*, Princeton: Princeton University Press.
- Larsen, Peter (1985). *Den offentlige mening – som fornuft, magt og billede*, Odense: Odense Universitetsforlag.
- Lawson, Kay and Peter H. Merkl (eds.) (1988). *When Parties Fail*, Princeton: Princeton University Press.
- Lefort, Claude (1988). *Democracy and Political Theory*, Oxford: Polity Press.
- Lewin, Leif (1988). *Det gemensamma Bästa*, Stockholm: Carhrom.
- Loflager, Jørn (1987). »En politisk-ideologisk mellemtid«, *Philosophia*, 16. årg., nr. 3-4, pp. 27-48.
- Loflager, Jørn (1989). »Saglig politisk argumentation? Kritiske bemærkninger til den videnskabelige værdirelativisme i politologien«, pp. 95-120 i Steen Brock og Poul Pedersen (red.), *Dømmekraft*, Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Loflager, Jørn (1990). »Den politiske samtale«, *KVAN*, 10. årg. nr. 25, pp. 33-44.
- Lyon, David (1988). *The Information Society*, Oxford: Polity Press.
- McQuail, Denis (1987). *Mass Communication Theory*, London: Sage.
- Nannestad, Peter (1989a). *Reactive Voting in Danish General Elections 1971-1979*, Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Nannestad, Peter (1989b). *The blessing of ignorance, or: On the problem of (non)information in models of rational voting behaviour*, Institut for Statskundskab.
- Olsen, Johan m.fl. (1982). »Norway: Still Peacefull Coexistence and Revolution in Slow Motion?«, pp. 47-79 i Jeremy Richardson (ed.), *Policy Styles in Western Europe*, London: Allen & Unwin.
- Politica* (1989), 21. årg., nr. 3: *Partiernes Forfald?*
- Postman, Neil (1985). *Fagre Nye TV-verden*, København: Hekla.
- Pierson, C. (1986). *Marxist Theory & Democratic Politics*, Cambridge: Polity Press.
- Svensson, Palle og Lise Tøgeby (1986). *Politisk Opbrud*, Århus: Politica.
- Sørensen, Peer E. (1975). »Kritik af Jürgen Habermas' Strukturwandel der Öffentlichkeit«, *Fagtryk*, nr. 2, pp. 115-170.
- Tøgeby, Lise (1989a). *Ens og forskellig. Græsrodsdeltagelse i Norden*, Århus: Politica.
- Tøgeby, Lise (1989b). »Politiseringen af kvinder og af kvindespørgsmålet«, pp. 227-254 i Jørgen Elklit og Ole Tønsgaard (red.), *To folketingsvalg*, Århus: Politica.